

УДК 378.147:811.112:2'243

ЛІНГВОКРАЇНОЗНАВСТВО ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ

Желуденко М.О., к. пед. н., доцент,
доцент кафедри іноземної філології
*Навчально-науковий гуманітарний інститут
Національного авіаційного університету*

Сабітова А.П., старший викладач
кафедри іноземної філології
*Навчально-науковий гуманітарний інститут
Національного авіаційного університету*

У статті розглянуто особливості процесу формування лінгвокраїнознавчої компетенції, що базуються на сучасних концепціях її навчання, досліджуються проблеми мовної підготовки майбутніх фахівців, та пропонуються основні шляхи вирішення вищезгаданої проблеми.

Ключові слова: мовна картина світу, лінгвокраїнознавча компетенція, лінгвокультурологія, фонові знання, реалії, шляхи формування лінгвокраїнознавчої компетенції.

В статье рассматриваются особенности процесса формирования лингвострановедческой компетенции, базирующиеся на современных концепциях её обучения, исследуются проблемы языковой подготовки будущих специалистов, и предлагаются основные пути решения выше указанной проблемы.

Ключевые слова: языковая картина мира, лингвострановедческая компетенция, лингвокультурология, фоновые знания, реалии, пути формирования лингвострановедческой компетенции.

Želudenko M.O., Sabitova A.P. LANGUAGE WORLD AS A REFLECTION OF A LANGUAGE PICTURE OF THE WORLD.

The article deals with the peculiarities of the development of language and area competence based on modern concepts of her training. The article investigates the problem of the training the future specialists on the materials related to the country the language of which is learnt, and suggests the main ways to solve the problem mentioned above.

Key words: language world, language and area competence, linguistic country science approach, background knowledge, realities, communicative approach, ways to solve the problem.

Постановка проблеми. Лінгвокраїнознавство у світі вищої освіти останнім часом переживає складний період. Це спричинено переважанням у сучасному суспільстві суто функціонального підходу до вивчення іноземної мови: суспільний запит формулюється вимогою освоїти упродовж обмеженої кількості годин основні моделі спілкування, а також зростанням спроби навчити клішованих зразків мови без урахування культурно-історичного фону через недостатню кількість годин на цей предмет. Такі підходи підлягають критиці і перегляду з позицій лінгвокультурології, що підтверджує на практиці тезу про єдність мови і культури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Величезний внесок у розгляд соціальної зумовленості змісту лінгвокраїнознавчого аспекту внесли вчені-лінгвісти В. Костомаров, Є. Верещагін, О. Ахманова, В. Томахін та ін., психологічні аспекти формування комунікативної мовної компетенції вивчали О. Бодальов, Ю. Ємельянов, Н. Кузьміна,

С. Макаренко, Ю. Паскевська, Л. Петровська, Н. Чепелева, В. Черевко та ін.; дидактичні аспекти досліджували В. Борщовецька, В. Бухбіндер, Г. Китайгородська, В. Коростильов, Ю. Пассов, Т. Симоненко, О. Тарнопольський, С. Шатілов та ін. Розробленням проблеми картини світу та її мовного вираження займалися Ю. Апресян, Г. Брутян, Ю. Караулов, В. Морковкін, Ж. Соколовська, Н. Сукаленко.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати мету дослідження, яка полягає в уточненні лінгвокультурної концепції викладання іноземних мов, місця та значення лінгвокраїнознавства у вивченні німецької мови в університетській освіті.

Виклад основного матеріалу дослідження. У нових умовах, за нової постановки проблеми викладання іноземних мов стало очевидним, що радикальне підвищення рівня навчання комунікації, спілкуванню між людьми різних національностей може бути досягнуто тільки за умови ясного розуміння

і реального врахування соціокультурного фактора. Багаторічна практика викладання живих мов як мертвих призвела до того, що ці аспекти мови залишилися незатребуваними.

Таким чином, у викладанні іноземних мов є суттєва прогалина. Однією з найбільш важливих і радикальних умов заповнення цієї прогалини є розширення і поглиблення ролі соціокультурного компоненту в розвитку комунікативних здібностей.

Е. Сепір стверджує: «Кожна культурна система і кожен одиничний акт суспільної поведінки явно чи приховано містить комунікацію» [1, с. 211]. Таким чином, йдеться про необхідність більш глибокого і ретельного вивчення світу носіїв мови, їх культури в широкому етнографічному сенсі слова, їхнього способу життя, національного характеру, менталітету тощо, тому що реальне вживання слів у мові, реальне мовлення значною мірою визначається знанням соціального і культурного життя мовного колективу. «Мова не існує поза культурою, тобто поза соціально успадкованою сукупністю практичних навичок та ідей, що характеризують наш спосіб життя». В основі мовних структур лежать структури соціокультурні. Як співвідносяться між собою такі поняття, як соціолінгвістика, лінгвокраїнознавство і світ мови, що вивчається?

Соціолінгвістика – це розділ мовознавства, що вивчає зумовленість мовних явищ і мовних одиниць соціальними факторами: з одного боку, умовами комунікації (часом, місцем, учасниками, цілями тощо), з іншого боку, звичаями, традиціями, особливостями суспільного і культурного життя мовця колективу.

Поле світу мови – це сукупність позамовних фактів, тобто тих соціокультурних структур і одиниць, які лежать в основі мовних структур і одиниць і відображаються в них, соціокультурної картини світу, що знайшла відображення в мовній картині світу. Картина світу, що оточує носіїв мови, не просто відбивається в мові, вона формує саму мову та її носія і визначає особливості мовлення. Ось чому без знання світу мови, що вивчається, неможливо вивчати мову як засіб спілкування. Її можна вивчати як скарбничку, спосіб збереження і передачі культури, тобто як мертву мову. Жива мова живе у світі його носіїв, і вивчення мови без знання цього світу позбавляє можливості користуватися цією мовою як засобом спілкування. Саме цим, очевидно, пояснюються всі невдачі з штучними мовами.

В. фон Гумбольдт був одним із перших лінгвістів, хто звернув увагу на національний

зміст мови і мислення, відзначаючи, що «різні мови є для нації органами їх оригінального мислення і сприйняття» [2, с. 324]. Заслуга Л. Вайсгербера полягає в тому, що він увів у наукову термінологічну систему поняття «мовна картина світу». Це поняття визначило своєрідність його лінгвофілософської концепції поряд із «проміжним світом» і «енергією» мови. Основними характеристиками мовної картини світу, якими її наділяє Л. Вайсгербер, є такі:

– мовна картина світу – це система всіх можливих змістів: духовних, що визначають своєрідність культури та менталітету певної мовної спільноти, і мовних, що зумовлюють існування і функціонування самої мови;

– мовна картина світу є наслідком історичного розвитку етносу і мови, а з іншого боку, є причиною своєрідного шляху їх подальшого розвитку,

– мовна картина світу як єдиний «живий організм» чітко структурована і в мовному вираженні є багаторівневою. Вона визначає особливий набір звуків і звукосполучень, особливості будови артикуляційного апарату носіїв мови, просодичні характеристики мови, словниковий склад, словотворчі можливості мови і синтаксис словосполучень і речень, а також свій пареміологічний багаж. Іншими словами, мовна картина світу зумовлює загальну комунікативну поведінку, розуміння зовнішнього світу природи і внутрішнього світу людини і мовну систему;

– мовна картина схильна до розвитку, тобто у вертикальному (діахронічному) сенсі вона упродовж кожного наступного етапу розвитку частково не є тотожною самої собі;

– мовна картина світу створює однорідність мовної суті, сприяючи закріпленню мовної, а, отже, і культурної своєрідності бачення світу і його позначення засобами мови;

– мовна картина світу існує в однорідній своєрідній самосвідомості мовної спільноти і передається наступним поколінням через особливий світогляд, правила поведінки, спосіб життя, закарбовані засобами мови;

– картина світу будь-якої мови і є тою творчої сили мови, яка формує уявлення про навколишній світ через мову як «проміжний світ» у носіїв цієї мови;

– мовна картина світу конкретної мовної спільноти є її загальнокультурним надбанням [3, с. 15].

Вивчення світу носіїв мови спрямоване на те, щоб допомогти зрозуміти особливості мовлення, додаткові смислові навантаження,

політичні, культурні, історичні тощо конотації одиниць мови й мови. Особлива увага приділяється реаліям, оскільки глибоке знання реалій необхідно для правильного розуміння явищ і фактів, які стосуються повсякденної дійсності народів, які розмовляють цією мовою.

Лінгвокраїнознавство – це дидактичний аналог соціолінгвістики, що розвиває ідею про необхідність злиття навчання іноземної мови як сукупності форм вираження з вивченням суспільного і культурного життя носіїв мови.

На думку вчених В. Воробйова, Г. Антипова, О. Донських, Е. Сепіра, лінгвокраїнознавство не можна розглядати як просте, механічне поєднання двох дослідницьких предметів – лінгвістичного і методичного. Кінцевою метою аналізу національно-культурної семантики є віднесення лінгвокраїнознавства до сфери лінгводидактики, тобто включення цього аналізу до процесу навчання. А кінцевою метою засвоєння лінгвокраїнознавчого аспекту є формування у студентів комунікативної соціокультурної компетенції.

Вимогами до рівня іншомовної лінгвокраїнознавчої соціокультурної компетенції є:

- спосіб та стилі життя в країнах, мова яких вивчається та співвідносні з ними соціальні цінності, норми, традиції та звичаї;
- соціокультурний портрет країни, народів та мов, які функціонують у конкретних культурних спільнотах;
- духовна, фізична та матеріальна культура країн, мова яких вивчається;
- культурна спадщина, культурна ідентичність та ментальність народів, мова яких вивчається;
- соціокультурні норми поведінки в умовах міжкультурної комунікації.

Лінгвокраїнознавство як аспект викладання іноземних мов та галузь лінгвістики має свій власний матеріал. Однією із центральних категорій лінгвокраїнознавчого матеріалу є фонові знання – знання про навколишній світ, якими володіє середньостатистичний носій мови та культури. Лінгвокраїнознавство вивчає слово як культурно-історичне явище, як образ, який включає в себе різні асоціації, передусім ті, що ґрунтуються на національній культурі і є властивими для усіх носіїв цієї культури та мови. Лексичний фон може не усвідомлюватися носієм мови, але набуває великого значення під час міжкультурного спілкування. Тому під час вивчення мови необхідно опанувати не тільки слова, але й лексичний фон мови, інакше відбувається

перенесення понять однієї мови на поняття іншої, тобто відбувається лінгвокраїнознавча інтерференція.

У лінгвокраїнознавчій теорії слова Е. Верещагін і В. Костомаров дають визначення слову як окремій одиниці мови, що містить знання про реальність, що властива як масовій, так і індивідуальній свідомості, тобто слово розглядається як «вместилище знаній» [4, с. 237].

Слово складається з поняття або логічного поняття, яке характеризується як наївне, побутове, і логічного значення, яке відрізняється національною своєрідністю.

До лексичних одиниць із національно-культурною семантикою можна віднести:

– безеквівалентну лексику – назви реалій, предметів і явищ, що є характерними для однієї культури і відсутні в іншій (назви специфічних знарядь праці, грошових одиниць, архіізми тощо);

– конотативну лексику – слова, що збігаються за денотатом, але мають відмінності за своїми культурно-історичними асоціаціями (наприклад, назви кольорів у функції ідентифікатора «свій-чужий»);

– фонову лексику – назви предметів і явищ, які загалом збігаються у культурах, що зіставляються, але мають національні особливості функціонування;

– ономастичну лексику – слова, що є загальнонаціональними, але мають культурно-історичні асоціації (власні імена, компоненти-топоніми тощо);

– лексичні одиниці афористичного рівня (прислів'я, приказки, крилаті вислови, цитати, які часто використовуються в різних алюзіях);

– правила мовної і немовної поведінки у різних ситуаціях спілкування; форми мовного етикету конкретної етнолінгвістичної спільноти. В усіх без винятку сферах комунікації великого значення набуває знання та адекватне використання правил мовного етикету – сукупності властивих для культури країни, мова якої вивчається, вимог до форми, змісту, порядку, характеру і ситуативної доречності висловлювань. Останнім часом видана велика кількість методичної та навчальної літератури з питань вивчення мовного етикету іноземної та рідної мови.

Під час включення національно-культурного компонента у зміст викладання іноземної мови необхідно підбирати адекватні засоби для його засвоєння на дидактико-методичному підґрунті. Основними дидактико-методичними засадами ми вважаємо:

– активний діалог із мовною культурою, бажаним є залучення студентів до вибору матеріалів та планування заняття (емоційне і суб'єктивне сприйняття іншомовної культури, глибше усвідомлення власної культури під час вивчення іншомовної культури, розвиток самостійного критичного мислення);

– забезпечення аутентичними матеріалами;

– створення сприятливих умов для сприйняття лінгвокраїнознавчої інформації: підбір інформаційних матеріалів, що спонукають до критичного мислення (вітаються різні точки зору, протиріччя, власні думки), забезпечення матеріалами;

– підбір історичних тем та літературних текстів;

– підбір матеріалів для знайомства з регіональними варіантами мови.

Наведемо приклади актуального німецькомовного лінгвокраїнознавчого матеріалу.

Науково-дослідницьким інститутом «Товариство німецької мови» щорічно підбиваються підсумки у формі визначення десяти слів року. Перше місце посіло слово *Lichtgrenze* (кордон зі світла) – назва художньої інсталяції з кульок-ліхтариків, що позначали лінію колишньої Берлінської стіни по всій її довжині. У день урочистого святкування 25-річчя падіння Берлінської стіни ці кульки полетіли в небо, й одна долетіла до Латвії.

Слово року *Lichtgrenze* є, безперечно, дуже символічним, але воно посіло перше місце не лише завдяки ювілею падіння Берлінської стіни, у першу чергу, через мовний потенціал. Берлінська стіна була кордоном, який розділяв місто, він мав бути нездоланим та непроникним. Світло ж, навпаки, є прозорим та всепроникним. Стіну не можна збудувати зі світла. Жюрі обґрунтувало свій вибір слова року тим, що філігранна прозорість інсталяції та злітання кульок у небо в кульмінаційний момент урочистостей символізувало розпад та усунення темної в усіх розуміннях демаркаційної лінії [5, с. 281].

Словом року № 2 *die schwarze Null* (чорний нуль) назвали проект федерального бюджету, згідно з яким уперше з 1965 р. країна не братиме нових позик. Цей проект, що, на перший погляд, виглядав економічно доцільним, зазнав величезної критики з боку не лише опозиціонерів і ЗМІ, а й великих коаліцій, керівних партій: ЦДУ (Християнсько-демократичний союз), ЦСУ (Християнсько-соціальний союз), СДП (Соціал-демократична партія). Генеральний секретар ЦДУ П. Таубер ужив до колег із СДП метафору *rote Null*

(червоний нуль) – варіація на тему фрази *die schwarze Null*.

Темою наступних слів року стали події у *global village*. Слово року № 6 *die Willkommenskultur* (культура гостинності) з лексики багатьох політиків на позначення готовності Німеччини давати притулок людям з інших країн, передусім, із районів військових дій. Слово є актуальним новоутворенням на протигагу таким проявам німецької непривітності до іноземців, як *Sozialtourismus* або *Tsunami der Flüchtlinge*.

Слово *Willkommenskultur* цікаве передусім тим, що воно сугерує дещо загальнопозитивне: культуру та гостинність (*Willkommen* – ласкаво просимо), гостинність є дуже значущим поняттям у багатьох культурах. Однак у Німеччині слово *Willkommenskultur* уживається часто з саркастичним відтінком, наприклад, у повідомленнях ЗМІ про те, як зовсім «неласкаво просять» переселенців та за яких умов вони живуть у Німеччині.

Наявність або відсутність цієї самої культури гостинності має зворотний бік, що знаходить відображення у слові року № 8 *Terror-Tourismus* (туризм із метою тероризму). Цим словом описується дуже тривожна тенденція: здебільшого молодь із мусульманським корінням, що народилися і виростили в Німеччині (*Generation Islam*), приєднуються до ісламістського руху з метою вступити у війну в Сирії або інших країнах. Часто вони навіть не знають арабської мови, і багато хто переходить в іслам без жодної причини. Поняття *Terror-Tourismus* виражає той факт, що зазвичай молодь не знає, що очікує на них у цій ситуації. Частіше за все, вони мають дуже розпливчате уявлення про війну та іслам, їхню мотивацію не завжди можна зрозуміти. Величезну роль тут відіграє жадоба до пригод, на це вказує новоутворення *Dschihad-Pop*. Внутрішньополітична дискусія з цієї проблеми повертає нас до поняття *Willkommenskultur*; компетентні особи ставлять запитання: що змушує цю молодь повернутися спиною до мирної, демократичної, заможної держави? Через погану освіту та низький достаток багато хто з цієї молоді не бачать перспективи на ринку праці та в особистому житті, і це є, з точки зору багатьох німців, проблемою суспільства з недостатньо зрілою культурою гостинності.

Засоби комунікації часто спричиняють появу нових слів, які стосуються не лише техніки або її використання, а й відображають її вплив на користувача. Наприклад, віднесо-

давня відома нова хвороба *SMS-Daumen* – перенапруження великого пальця через написання значної кількості СМС. Більш неприємний феномен – *Handy-Akne* – вугровий висип, спричинений гігієнічно небездоганним мобільним телефоном, який упродовж тривалого часу тримали біля щоби.

Слово року № 10 *Generation Kopf unten* (покоління з головою донизу) – молодь часу смартфонів із постійно нахиленою до екрана смартфоном головою. Про негативні наслідки цього явища можна говорити багато – це і суто ортопедичні порушення, і соціальні проблеми тощо.

Кілька слів про слова року у німецькомовних країнах Швейцарії та Австрії.

У Швейцарії словом року було обрано не слово і не фраза, а значок #, яким можна замінити фразу «залишається нестабільним». Цей вислів поширюється на прогноз погоди, його можна було часто почути не лише в Швейцарії і не лише у 2014 р. Для того щоб зрозуміти його влучність, треба звернути увагу на значення дієслова залишатися (*bleiben*) і прикметника нестійкий, нестабільний, мінливий (*unbeständig*): те, що лишається, є стійким, незмінним, а мінливе вирізняється тим, що воно не лишається.

Оригінальне рішення прийняли австрійці, обравши словом року № 1 прикметник *situationselastisch* (еластичний, гнучкий щодо ситуації). Неологізм *situationselastisch* увійшов в ужиток із легкої руки міністра Г. Ключа, який описував за допомогою цього прикметника появу або неявку бундесканцлера Австрії В. Файманна у фойє для преси. Якщо ви точно цього не знаєте, можна сказати, що ситуація є еластичною – власне, чудовий вихід для багатьох еластичних ситуацій.

Висновки з проведеного дослідження. Лінгвокраїнознавчий матеріал є сильним важелем для створення і підтримки інтересу до вивчення іноземних мов. Звідси випливає, що мотивація збільшиться і стане міцнішою, якщо ми будемо дедалі ширше використовувати

елементи лінгвокраїнознавчого характеру. З досвіду роботи з країнознавчими матеріалами на заняттях ми дійшли висновку, що їх використання сприяє підготовці майбутніх перекладачів іноземної мови, залучає студентів до діалогу культур (іноземної і рідної), збагачує студентів відомостями країнознавчого характеру, дає змогу дізнатися про культуру країни, мова якої вивчається, активізує навчальну діяльність, сприяє розвитку інтересу до вивчення іноземної мови, розширює словник студента, знімає втому, напруженість, створює доброзичливу психологічну атмосферу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Сепир Э. Коммуникация / Э. Сепир // Избранные труды по языкознанию и культурологии. – М., 1993. – 211 с.
2. Гумбольдт В. О различии строения человеческих языков и его влияния на духовное развитие человечества / В. Гумбольдт // Избр. труды по языкознанию. – М., 1984. – С. 37–297.
3. Вайсгербер Й. Язык и философия / Й. Вайсгербер // Вопросы языкознания. – 1993. – № 2. – С. 114–124.
4. Верещагин Е., Костомаров В. Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного / Е. Верещагин, В. Костомаров. – М.: Русский язык, 1990. – 246 с.
5. Сабітова А. Лінгвокраїнознавчий аспект викладання іноземної мови / А. Сабітова. – К., 2013. – С. 280–283.
6. Вежбицкая А. Понимание культур через посредство ключевых слов / А. Вежбицкая. – М.: Языки славянской культуры, 2001. – 288 с.
7. Маслова В. Лингвокультурология: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / В. Маслова. – М.: Издательский центр «Академия», 2001. – 208 с.
8. Постовалова В. Картина мира в жизнедеятельности человека // Роль человеческого фактора в языке. Язык и картина мира / Отв. ред. Серебренников Б. – М., 1988. – С. 8–69.
9. Потебня А. Из записок по теории словесности / А. Потебня. – Харьков, 1905. – 654 с.
10. Тер-Минасова С. Язык и межкультурная коммуникация / С. Тер-Минасова. – М.: Слово/Slovo, 2000. – 624 с.
11. Красных В. «Свой» среди «чужих»: миф или реальность? / В. Красных. – М.: Гнозис, 2003. – 375 с.
12. Антипов Г., Донских О., Марковина И., Сорокин Ю. Текст как явление культуры. / Г. Антипов, О. Донских, И. Марковина, Ю. Сорокин. – Новосибирск: Наука, 1989. – С. 77.